

**แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืน
เชิงพุทธบูรณาการตามศาสตร์พระราชา
Forest Conservation Approach
for Integrative Buddhist Sustainability**

พระครูพัชรกิตติโสภณ (วิเชียร-ชันผักแว่น)¹ /

ประพันธ์ ศุภสร² / ดวงเพชร สมศรี³

Phrakhru Phatcharakittisophon (Wichien Kittiguno) /

Prapan supasorn / Toungpetch somsri

¹หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Buddhist Studies, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

^{2,3}ที่ปรึกษาหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Advisors, Buddhist, Studies Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya

University

Received: October 4, 2019
Revised: November 20, 2019
Accepted: December 19, 2019

บทคัดย่อ

ดุษฎีนิพนธ์เรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ” มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ 2) เพื่อศึกษาแนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ตามศาสตร์พระราชาและสภาพปัญหาป่าชุมชน ในเขตพื้นที่อำเภอบ้านกรวดและอำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ และ 3) เพื่อเสนอ แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการตามศาสตร์พระราชา เป็น การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ นำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัย พบว่า

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ ได้แก่ ไตรสิกขา สัต 5 และ หิริ โอตตปปะ โดย ไตรสิกขา เป็นหลักการเชิงโครงสร้างให้มีการวางกฎกติกา วางแผน และมีปัญญากำกับให้ชุมชนปฏิบัติตามอย่างพอเหมาะ สัต 5 เป็นหลักประกันชุมชน ด้านชีวิต ทรัพย์สินและความเชื่อสัตย์ต่อกันวางกรอบ ข้อตกลงร่วมกันไม่ให้เกิดปัญหา ในการบุกรุกป่าและสร้างจิตสำนึกด้วยหิริ โอตตปปะ ไม่ฝ่าฝืนข้อห้ามของชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของชุมชนในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน

แนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้ตามศาสตร์พระราชาและสภาพปัญหาป่าชุมชน ในเขตอำเภอบ้านกรวด อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ มีการนำศาสตร์พระราชา เกี่ยวกับอนุรักษ์ป่าไม้ การบริหารจัดการน้ำมาเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ป่า สภาพปัญหาที่มีการบุกรุกเพื่อที่ทำกินการหาของป่าและทำไม้เพื่อการค้าซึ่งมีการประนีประนอมอยู่บนพื้นฐานข้อตกลงของคณะกรรมการชุมชน

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการตามศาสตร์พระราชา มี 3 แนวทาง ดังนี้ (1) แนวทางอนุรักษ์ตามหลักไตรสิกขา โดยการนำศีลมาเป็นกรอบวางกฎระเบียบเพื่อให้ชุมชนได้ปฏิบัติอย่างพอเหมาะ นำสมาธิมาเสริมความมุ่งมั่น จดจ่อในการแก้ปัญหาและรักษาสภาพของป่าชุมชน นำปัญญามาเป็นหลักการคิดหาเหตุและสรุปผลของการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม (2) แนวทางอนุรักษ์ตามหลักสัต 5 โดยการวางกฎข้อตกลงของชุมชนไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักของป่า วางกฎกติกาในการใช้ป่าร่วมกันรักษาดูแลป่า ประสานแนวคิดจากหลักพุทธธรรมกับวิถีชุมชน ไม่กล่าวเท็จ ไม่รับจ้างตัดไม้ ไม่ตัดไม้มาหมักดองและหมั้นตรวจตราดูแลรักษาป่าชุมชน ปลุกป่าทดแทนเพื่อความยั่งยืนและ (3) แนวทางอนุรักษ์ตามหลักหิริ โอตตปปะ ด้วยการสร้างความตระหนักรู้ด้านความละอาย การห้ามจิตไม่ฝ่าฝืน ไม่ทำลายและละเว้นการกระทำสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การอนุรักษ์, ป่าไม้, พุทธบูรณาการ

Abstract

The purpose of this dissertation were 1) to study topics in Buddhadhamma related to forest conservation, 2) to study the concepts of forest conversation according to King's wisdoms and the current problems of community forests in Ban Kraud and Prakhonchai District, Buriram Province, and 3) to propose a Buddhism-integrated approach to sustainable conservation of forest according to King's wisdoms. This dissertation was a qualitative study and presented in an analytico-descriptive prose.

Buddhadhamma's topics relevant to forest conservation include the Threefold Learning (Sikkhattaya), the Five Precepts (Panjasila), the Moral Fear and Shame (Hiri-Otappa). The Threefold Learning provides the conceptual structure for establishing rules, planning, providing wisdoms for a community to follow the agreed rules. The five Precepts are a financial and vital assurance that everyone in the community will work together to find and adhere to the agreements in forest conservation. Finally, moral fear and shame will create consciousness among people, so that they will not violate the agreement and work together toward sustainable use of forest resources.

The study of the concepts of forest conversation according to King's wisdoms and the current problems of community forests in Ban Kraud and Prakhonchai District, Buriram Province revealed that King's wisdoms, especially those of water management, have been employed in the current forest conservation, and the current problems in the local forests involved illegal encroachment of forests for farmland, forest products, and timber harvesting. These problems are currently compromised and negotiated based on the agreement of the local community.

Buddhism-integrated approaches to sustainable conservation of forest consist of three main approaches. First, “The Threefold-Learning Approach” employs the Precept (sila) as a framework for establishing rules and agreements, the Concentration (samadhi) as a way to fixate everyone on solving the problems and maintaining the condition of the forests, and the wisdom (pañña) as an analytical tool to find roots and concrete solutions for their problems. Second, “the Five-Precept Approach” dictates the guidelines for the conservation, in which people will not kill animals, steal forest product, lie, harvest timber for sale, or use woods for alcoholic beverages. They will also together come up with agreements that integrate Buddhadhamma with local traditions for sustainable uses and monitoring of the forest. Third, “The Moral Fear and Shame Approach” plants the consciousness within people’s mind to have same and fear for violating the rules, which leads to avoidance of wrong-doings in the forest conservation.

Keywords: conservation, forest, Buddhist integrative approaches

บทนำ

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ความตอนหนึ่งว่า ... การปลูกป่า ไม่ควรนำเอาพื้นที่ที่ราษฎรอาศัยอยู่ก่อนแล้วมาปลูกป่าและป่าที่ปลูกขึ้นก็ควรจะมีสภาพที่เป็นป่าอย่างแท้จริงจึงควรปลูกไม้หลายประเภทละกัน โดยเฉพาะไม้พื้นเมืองที่เหมาะสมกับท้องถิ่นและกล้าไม้ที่จะนำไปปลูกจะต้องมีความทนทานพอสมควร... เราจะทำให้ประเทศไทยกลับมีความอุดมสมบูรณ์ มีความชุ่มชื้นได้ ขออย่าไปรังแกป่าเท่านั้นเอง...”(Royal Speech to Forestry Officer, 1993)

ป่าไม้ถือว่าเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญยิ่งต่อมนุษยชาติ การช่วยกันรักษาสมดุลของธรรมชาติหรือระบบนิเวศ จึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำ ในพระพุทธศาสนามีข้อบัญญัติเกี่ยวกับต้นไม้ โดยพระผู้มีพระภาคทรงห้ามภิกษุตัดไม้ เพราะจะเป็นการทำลายสภาพแวดล้อม ปรากฏความสำคัญในพระสูตรคปิฎก สังยุตตนิกาย สคถวรรค วนโรปสูตร ว่าด้วยการปลูกป่าสรุปความดังนี้ “... ชนเหล่าใดปลูกสวนอันน่ารื่นรมย์ ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำและให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้น ...” (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 1996: 61) ปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากป่าไม้ได้ถดถอยน้อยลงในปัจจุบัน ทำให้สะท้อนถึงความสำคัญของพฤติกรรมมนุษย์ที่ไม่ได้นำหลักธรรมทางศาสนามาปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ปัญหามลภาวะหรือปัญหาอื่นๆ สิ่งเหล่านี้สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากการตัดไม้ทำลายป่าที่เกิดขึ้นในสังคม มนุษย์ไม่ได้พยายามแก้ปัญหาอย่างจริงจัง ซึ่งปัญหาดังกล่าวที่พบเห็นมี 1) ทำให้เกิดภาวะน้ำท่วม 2) ทำให้เกิดการกัดเซาะและพังทลายของหน้าดิน 3) ทำให้ขาดสภาพคล่องทางระบบนิเวศ และ 4) ทำให้ขาดที่พักผ่อนหย่อนใจ

ในส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะอีสานใต้ (จังหวัดบุรีรัมย์) เป็นเขตพื้นที่ที่มีการรุกรานป่าไม้โดยเกิดจากสภาพเศรษฐกิจและความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของบุคคลและประชาชนในเขตพื้นที่ป่าไม้ค่อนข้างมาก ความเสื่อมโทรมของป่าไม้มีปรากฏให้เห็นและไม่ปรากฏว่า ได้มีวิธีการหรือกระบวนการใดได้ดำเนินการเพื่อจัดการกับปัญหานี้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรืออีสานใต้อย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมคั้งนั้น ในงานวิจัยนี้ จึงมุ่งเน้นในส่วนของจังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้เขตพื้นที่ 2 แห่งหลักๆ คือ 1) ป่าชุมชนบ้านหนองตะกุ่มพุท ตำบลหนองไม้แกม อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์ และ 2) ป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง-โคกสวาย ป่าชุมชนป่าเขาคอก ป่าชุมชนป่าโคกโมง ป่าชุมชนป่าโคกกรวด ป่าชุมชน ป่าโคกสูง ป่าชุมชนป่าละเวีย และป่าชุมชนป่าหนองหิน ซึ่งผืนป่าเหล่านี้ ล้อมรอบด้วยชุมชนทั้งหมด 15 หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านเขาคอก หมู่ที่ 1 บ้านโนนสว่าง หมู่ที่ 5

บ้านโคกกะนัง หมู่ที่ 6 บ้านหนองตะโก หมู่ที่ 7 บ้านละลอกกระสัง หมู่ที่ 8 บ้านโนนศิลา หมู่ที่ 9 บ้านไพรวัลย์น้อย หมู่ที่ 10 บ้านโคกเศรษฐี หมู่ที่ 11 บ้านหนองมะกอก หมู่ที่ 12 บ้านโนนสวรรค์ หมู่ที่ 13 บ้านใหม่ถาวร หมู่ที่ 11 และบ้านเขาคอก หมู่ที่ 15 ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ (Information Center Office of Planning and Information, 2018)

ซึ่งกล่าวได้ว่า ป่าชุมชนดังกล่าว เป็นป่าไม้ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี แต่บุคคลหรือประชาชนในเขตพื้นที่ดังกล่าวยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างเป็นรูปธรรม

ผู้วิจัยสนใจทำงานวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ” เพราะว่า ผู้วิจัยได้ดำเนินการเกี่ยวกับการปลูกป่าทดแทน ซึ่งเป็นความเกี่ยวเนื่องกับป่าไม้โดยตรงและเล็งเห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ของป่าไม้ โดยผู้วิจัยได้เริ่มจากวัดโสภณวนารามเป็นปฐมบท เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เรื่อยมา จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2542 ได้รับรางวัลรองชนะเลิศระดับประเทศ ในโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติ ณ ศูนย์การประชุมแห่งชาติสิริกิติ์และได้รับรางวัลอีกครั้งในปี พ.ศ. 2543 ณ ศูนย์ประชุมไบเทค บางนา ดังนั้น จึงเกิดความสนใจในการที่จะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปบูรณาการ ทำความเข้าใจและดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม ด้วยการใช้ข้อมูลจากการสังเกต สทนากลุ่มและสัมภาษณ์รายบุคคล เพื่อพัฒนาและสร้างความตระหนักรู้ให้เกิดขึ้นกับบุคคลและประชาชนทั่วไปในเขตพื้นที่ป่าไม้และเขตใกล้เคียงที่ควรต้องทำความเข้าใจ จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการศึกษาเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการตามศาสตร์พระราชา” โดยใช้พื้นที่ป่าชุมชนในเขตอำเภอบ้านกรวดและอำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นพื้นที่ในการวิจัย อันจะเป็นการนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมของบุคคลในเขตป่าชุมชนและบุคคลทั่วไป เพื่อสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นกับตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคมและโลกในอนาคตต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้
2. เพื่อศึกษาแนวคิการอนุรักษ์ป่าไม้ตามศาสตร์พระราชาและสภาพปัญหาป่าชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอบ้านกรวดและอำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
3. เพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการตามศาสตร์พระราชา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการตามศาสตร์พระราชา” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีดำเนินการวิจัย โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นระเบียบวิธีวิจัยวิธีการเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้การวิจัยเรื่องแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ โดยผู้วิจัยทำการศึกษาทั้งข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม ได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

1) วิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาเอกสารปฐมภูมิ (Primary sources) โดยทำการศึกษาจากพระไตรปิฎก และเอกสารทุติยภูมิ (Secondary sources) โดยศึกษาจากคัมภีร์อรรถกถาหนังสือสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวรรณกรรมต่าง ๆ ขึ้นรอง ซึ่งเป็นงานเขียนของนักวิชาการ ตลอดจนผู้รู้ทางพระพุทธศาสนา หนังสือ บทความ วารสาร หนังสือพิมพ์ วิทยานิพนธ์และผลงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

2) วิจัยภาคสนาม (Field Research) ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลในเชิงลึกผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์มีดังนี้

- (1) พระสงฆ์ในพื้นที่วิจัย จำนวน 4 รูป

(2) ผู้นำชุมชนในเขตพื้นที่วิจัย จำนวน 24 คน

(3) เจ้าหน้าที่ป่าไม้ในเขตพื้นที่วิจัย จำนวน 1 คน

(4) บุคคลทั่วไปในเขตพื้นที่วิจัย จำนวน 6 คน

โดยมีวิธีการศึกษาใน 3 ลักษณะ คือ

2.1) แบบสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth interview) และการสนทนากลุ่มแบบเจาะจง (Focus group discussion) จากกลุ่มเป้าหมายข้างต้น

2.2) การสนทนากลุ่มแบบเจาะจง (Focus group discussion) จัดทำขึ้นเพื่อหาความสอดคล้องกับการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก

2.3) แบบสังเกต โดยผู้วิจัยใช้สังเกตและบันทึกข้อมูลสภาพปัจจุบันของสภาพชุมชนและป่าชุมชนจำนวน 4 แห่ง 4 ด้านหลัก ดังนี้ 1) ข้อมูลพื้นฐานป่าชุมชนในเขตพื้นที่วิจัย 2) สภาพป่าชุมชน 3) การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน 4) ความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้และบุคคลในชุมชน

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้มีการศึกษาในแนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการจากการสังเกตและสัมภาษณ์เชิงลึก เมื่อได้ข้อมูลกลับคืนมาแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้ วิเคราะห์ข้อมูลโดยอาศัยทฤษฎีตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อรวบรวมได้ข้อมูลที่ได้อุณภาพ

ผลการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ในเขตพื้นที่วิจัยนั้น กล่าวได้ว่า ในเขตพื้นที่วิจัยมีความตื่นตัวในการดำเนินการด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนไว้อย่างเข้มแข็ง จากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ทำให้ทราบว่า กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความคิดเห็นสอดคล้องกันในเรื่องการดูแลผืนป่าชุมชน อย่างน้อยที่สุดก็ได้ใช้ประโยชน์ในเรื่องของการเก็บของป่ามาเพื่อประโยชน์ของความเป็นอยู่และ

บางครั้ง อาจจะเพื่อสภาพเศรษฐกิจในครอบครัวบ้าง ถ้าเหลือจากการบริโภค ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้สอดคล้องกับพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ซึ่งพระองค์ทรงเล็งเห็นแล้วว่า การอยู่อย่างพอเพียงนั้น ก็คือการใช้ชีวิตอย่างพอดี พอเหมาะและพอควร ด้านสภาพปัญหาคณะกรรมการชุมชน เทศบาลตำบลฯ ได้ดำเนินการอย่างรอบคอบและรัดกุม โดยใช้วิธีการประนีประนอมกับบุคคลที่บุกรุกพื้นที่ป่าชุมชน โดยใช้วิธีการเจรจา ใช้ความอดทน ทำความเข้าใจ ประชาสัมพันธ์ ติดตั้งป้ายประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

ในส่วนของพระพุทธศาสนา ก็มีบทบาทและแนวทางให้คงไว้ซึ่งการอนุรักษ์ป่าไม้และสิ่งแวดล้อม มีปรากฏตลอดมาทุกยุคทุกสมัย ตามหลักปฏิจจสมุปบาทอันเป็นวัฏจักรตามธรรมชาติได้เป็นอย่างดีที่แสดงออกมาในด้านพฤติกรรม วิถีชีวิต ทั้งการสร้างกฎกติกาควบคุมความประพฤติของหมู่คณะเพื่อความคงอยู่ของป่าไม้และสิ่งแวดล้อม ด้านจิตใจ มีจิตสำนึกรักความสงบ มีความรับผิดชอบในการอนุรักษ์ป่าไม้ พันธุ์ไม้และสิ่งแวดล้อมของประชาชนในท้องถิ่น ด้านปัญญา ความเข้าใจกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่มีป่าไม้เป็นองค์ประกอบใหญ่ อันเป็นเหตุและผลที่ทำให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติแวดล้อม อันเป็นหนทางนำมาซึ่งสันติสุขแก่สรรพชีวิต ซึ่งเป็นเบื้องต้นแห่งการเสริมสร้างปัญญอย่างแท้จริงอีกทางหนึ่ง

พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ป่าไม้ สัตว์ป่า ไม้ น้ำ เป็นต้น มีหลักคำสอนที่สำคัญในพุทธศาสนามากมาย พุทธปรัชญามองมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ “ธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ก็คือชีวิตที่แล่นอยู่ในตัวมนุษย์นั่นเอง” ได้แสดงถึงวิธีการที่เป็นอยู่กลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นเพื่อนกับธรรมชาติ ไม่ก้าวร้าวและพิชิตธรรมชาติ มนุษย์ทำตนเองให้แปลกแยกจากธรรมชาติ เพราะวิทยาศาสตร์ได้เปิดเผยความเร้นลับของธรรมชาติและพัฒนาเป็นเทคโนโลยีชนิดต่างๆ จนกระทั่งเข้าสู่ยุคอุตสาหกรรม จึงรับเอาทำที่ที่รุนแรงและรุกรานต่อธรรมชาติ ผลได้รับคือ สุขภาพกายและจิตเสื่อมลง ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้และหมดสิ้นอย่างรวดเร็ว ปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ช่วยเตือนให้ระลึกถึงพุทธธรรม เชื่อว่าไม่เป็น

การพัฒนาแบบยั่งยืน เพราะทั้งธรรมชาติและสิ่งมีชีวิตประสบความสำเร็จ
พระพุทธศาสนาเสนอวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและรู้จักพอ ประพฤติปฏิบัติตนด้วยการใช้
ปัญญาและพัฒนาจิต อยู่กับธรรมชาติ ไม่ควรเบียดเบียนธรรมชาติประดุจดัง “แมลงผึ้ง
สร้างรังโดยไม่ทำลายสีและกลิ่นของดอกไม้” นำเกษตรด้วยจะงอยปากหรือปีกทั้งสอง
แล้วกลับไปทำรวงรัง”

2. สภาพปัญหาป่าชุมชนในเขตพื้นที่วิจัย

ผู้วิจัยพบว่า จากการสังเกต ผืนป่าชุมชนทั้งสองแห่งค่อนข้างจะมีความสมบูรณ์ พืช
พรรณธัญญาหาร อาทิ เห็ด ดอกกระเจียว ผักหวาน พืชที่เป็นสมุนไพร เป็นต้น ยัง
ปรากฏให้เห็นและสามารถช่วยยังเศรษฐกิจให้กับบุคคลในชุมชนตามฤดูกาลได้
พอสมควร ซึ่งคณะกรรมการชุมชนมีมติให้บุคคลในชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน
ได้ตามสมควร การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฯ คณะกรรมการป่าชุมชน หน่วยงานของ
รัฐ มีหลายโครงการที่ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและทำ
ความเข้าใจที่ถูกต้องระหว่าง รัฐ ชุมชนและป่า อาทิ โครงการ “ศึกษากระบวนการมี
ส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนป่าละหอกกระสัง” โครงการสร้างป่าในบ้าน โครงการ
ฟื้นฟูภูมิปัญญาและชุมชนท้องถิ่น โครงการกำหนดเขตต่อภัยทาน โครงการฟื้นฟูระบบ
นิเวศป่าชุมชนป่าละหอกกระสังสู่ความยั่งยืน โครงการป่าพูดได้ เป็นต้น แต่
คณะกรรมการป่าชุมชนและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่มี
การติดตามประเมินผลการดำเนินการอย่างเป็นทางการ เพราะขาดบุคลากรที่มีความรู้
ความสามารถในการจัดเก็บ รวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ ความร่วมมือของบุคคลใน
ชุมชนกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้มีกำลังพลน้อย หน่วยรักษาป่า 1
หน่วยต้องรับผิดชอบหลายอำเภอ ความร่วมมือของบุคคลในชุมชนกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้
เนื่องจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้มีกำลังพลน้อย หน่วยรักษาป่า 1 หน่วยต้องรับผิดชอบหลาย
อำเภอ จึงเป็นความจำเป็นเฉพาะส่วนที่เทศบาลตำบลและกลุ่มอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องดำเนินการ จัดการและดูแลตนเองในส่วนที่
พอจะดำเนินการได้ การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เทศบาลตำบล คณะกรรมการป่าชุมชน

กลุ่มอนุรักษ์ฯ และวัด ได้มีการบวชต้นไม้ ตั้งศาลปฐา นำผ้าหลากสี หรือนำผ้าจีวร ไปผูกกับต้นไม้ แต่ก็มีบุคคลบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยและไม่ให้ความสำคัญกับสิ่งเหล่านี้ นักการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการดูแลรักษาและอนุรักษ์ป่าชุมชนของบุคคลในเขตพื้นที่การวิจัยเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ ให้ความสำคัญให้มากที่สุดเพื่อประโยชน์สูงสุดของการอนุรักษ์ฯ

สถานการณ์ของป่าชุมชนในเขตพื้นที่การวิจัย ประสบกับปัญหาการบุกรุกที่ทำกิน ปัญหาหลักคือการทำไม้ ตัดไม้และการหาของป่า ซึ่งเป็นประเด็นที่ภาครัฐพยายามที่จะประนีประนอมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ระหว่างป่ากับชุมชน ในส่วนของป่าชุมชนหนองตะลุงพุกและป่าชุมชนเขาคอก ก็มีการผลักดันในกรณีของการบุกรุกที่ทำกิน ชี้แจง ทำความเข้าใจทั้งในด้านของภาครัฐ คณะกรรมการชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การลักลอบตัดไม้ ก็ได้เจ้าหน้าที่ตำรวจ และชุดพัฒนาสัมพันธ์มวลชนที่ 2221 กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 2 ส่วนแยก 2 ดำเนินการในเรื่องของกฎหมายบ้านเมือง อย่างจริงจังและเป็นธรรม กรณีของการหาของป่าเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ปรากฏคำกล่าวของคณะกรรมการป่าชุมชนว่า “ป่าชุมชนเป็นป่าที่คณะกรรมการและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้การดูแล รักษา ปกป้อง พื้นที่ป่าเหล่านี้ เป็นพื้นที่ป่าสงวนก็จริง แต่ผลประโยชน์ที่เกิดในป่าชุมชนโดยฝีมือของบุคคลในชุมชนที่ดูแล ปกป้องและปลูกป่าทดแทน ชุมชนก็ควรได้รับผลประโยชน์จากพฤติกรรมที่ได้กระทำลงไปนั้นบ้างตามสมควร รัฐควรเปิดโอกาสให้เป็นการพิจารณาของคณะกรรมการป่าชุมชน เป็นผู้อนุญาตให้เก็บของป่าได้หรือไม่ได้ ไม่ใช่ดำเนินการตามกฎหมายแต่เพียงประการเดียว ควรประนีประนอมในบางกรณี เช่น ตัดไม้ไปสร้างกุฏิพระที่ท่านดูแลรักษาป่า ปกป้องป่า สร้างโรงครัวให้วัด สร้างหอประชุมให้โรงเรียน”

หลักธรรมในการอนุรักษ์ฯ ในแนวทางของพระพุทธศาสนา เป็นการนำหลักธรรมเพื่อการประนีประนอมต่อบุคคลในชุมชน ต่อป่าและต่อทรัพยากรธรรมชาติ อย่างชาญฉลาด ด้วยการใช้ความอดทนในการเจรจาต่อรอง อะลุ่มอล่วยในบางกรณีที่

พอจะกระทำได้ มีการเผื่อแผ่ และมุ่งประโยชน์ของชุมชนเป็นหลักสำคัญ ซึ่งเป็นการเน้นแนวทางในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทั้ง ป่า ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ตลอดจนถึงสังคมโลก

3. หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้

พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันสำคัญที่มีบทบาทในการศึกษาอบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดจิตสำนึกที่คำนึงต่อตนเองและธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งมีทั้งพื้นที่ป่า พันธุ์ไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ สัตว์บก แม่น้ำลำคลอง รวมทั้งมวลมนุษย์ ถึงแม้สถาบันพระพุทธศาสนาไม่มีเครื่องมือเพียงพอที่จะช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ แต่ก็มีศาสนธรรมเป็นเครื่องสอดส่องให้มวลมนุษยชนมองเห็นตนเองอย่างเข้าใจอย่างมีคุณค่าและสร้างสรรค์พัฒนาการแก่โลก ไม่สร้างความพินาศแก่สรรพชีวิตบนผืนโลก ในปัจจุบันนั้นความคิดที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา ขาดพิจารณาญาณในการมองปัญหาอย่างเป็นระบบแบบแผน และกระบวนการ ซึ่งเป็นต้นเหตุสำคัญแห่งการทำลายธรรมชาติโดยแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมต่างๆ โดยเสนอคำสอนเรื่องความไม่เบียดเบียน ไม่ทำลาย ซึ่งปรากฏในโอวาทปาติโมกข์ แนวคำสอนเรื่องจุดคงควัตร แนวคำสอนเรื่อง แนวคำสอนสี่ธรรม และชาดกและเรื่องป่ากับการบรรลุธรรม เหตุที่นำเสนอเรื่องราวเหล่านี้ก็เพราะว่าพระพุทธศาสนามีความเกี่ยวเนื่องกับป่าอย่างที่สุด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของพระวินัยบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องกุตคาม การใช้เสนาสนะที่เหมาะสม การสร้างกุฏิวิหารที่พอสมควร และที่สำคัญที่สุดก็คือ พระผู้มีพระภาคก็ทรงตรัสรู้ในป่า แต่กระนั้นก็ตามผู้วิจัยได้ประมวลในลักษณะสังเขปมาใช้หลักไตรสิกขาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ หลักศีล 5 กัมมการอนุรักษ์ป่าไม้และหลักหิริ โอตตปปะกัมมการอนุรักษ์ป่าไม้ เหล่านี้ล้วนเป็นหลักธรรมที่ต้องเสริมแรงให้กับการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยิ่ง

4. แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนเชิงพุทธบูรณาการ

ผู้วิจัยได้เสนอแนวทางไว้ดังนี้ (1) เชิงพุทธบูรณาการตามศาสตร์แห่งพระราชา ซึ่งในส่วนของศาสตร์พระราชานั้น เป็นที่เข้าใจกัน เพราะมีการเผยแพร่ข้อมูลกันมากมาย เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับพสกนิกรของท่าน (2) เชิงพุทธบูรณาการด้วยภูมิปัญญา

ท้องถิ่น เฉพาะเขตพื้นที่วิจัยนั้น เห็นได้ว่า กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมพยายามทุกวิถีทางที่จะให้ต้นไม้ หรือป่าไม้อยู่อย่างยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นการ บวชต้นไม้ การบายศรี เป็นต้น (3) เชิงพุทธบูรณาการด้วยหลักการมีส่วนร่วม ในส่วนของการมีส่วนร่วม คณะกรรมการชุมชนเปิดโอกาสให้บุคคลในชุมชนได้แสดงความคิดเห็น ร่วมกิจกรรมของเทศบาลและหรือกลุ่มอนุรักษ์ฯ ทุกคน มีเฉพาะบางบุคคลเท่านั้นที่ไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม

5. องค์ความรู้ด้านหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้

ตารางที่ 1

แนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืนตามหลักไตรสิกขา

ศีล	สมาธิ	ปัญญา
วางกฎระเบียบเพื่อให้ชุมชนได้ปฏิบัติอย่างพอเหมาะพอควร	มุ่งมั่น จดจ่อในการแก้ปัญหาและรักษาสภาพของป่าชุมชน	คิดตรง หาเหตุและสรุปผลของการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม มีการวางแผนการดำเนินการอย่างมีระบบด้วยการประสานความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน

ตารางที่ 2

แนวทางการอนุรักษ์ป่าไม้อย่างยั่งยืนโดยยึดหลักศีล 5

ขั้นที่ 1	ขั้นที่ 2	ขั้นที่ 3	ขั้นที่ 4	ขั้นที่ 5
ไม่ฆ่าสัตว์/ทำ ข้อตกลง ร่วมกันใน ชุมชนว่าจะไม่ ฆ่าสัตว์ป่าไม้ เช่น กระรอก เป็นต้น	ไม่ลักทรัพย์/ รักษาดูแลป่า ชุมชน ไม่ ลักลอบตัดไม้	ไม่ล่วงละเมิด ทางเพศ/ ประสาน แนวคิตพุทธ ธรรม ทำความ เข้าใจกับวิถี ชุมชน	ไม่กล่าวเท็จ/ ไม่โกหกกว่า รับจ้างตัดไม้ และหมั่น ตรวจตราดูแล รักษาป่าชุมชน	ไม่เสพของมึน เมา/ไม่ตัดไม้ มาหมักดอง เพื่อเป็นของ มีนเมาและ ปลูกป่า ทดแทนเพื่อ ความยั่งยืน

ตารางที่ 3

แนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืนตามหลักทิริ โอตตปปะ

ทิริ	โอตตปปะ
การห้ามจิตไม่ฝ่าฝืน ไม่ทำลาย	การสำนึกชั่วรู้สำเหนียกในการเกรงกลัว ต่อการกระทำสิ่งที่ไม่ดี ไม่เหมาะสมกับ ชุมชน โดยเฉพาะป่าชุมชน ซึ่งเป็นแหล่ง ผลประโยชน์ของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1) ภาครัฐควรให้การสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ อาทิ โครงการปลูกป่าทดแทน โครงการอนุรักษ์พันธุ์พืช เป็นต้น โดยตั้งงบประมาณให้กับกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนในแต่ละเขตพื้นที่ ตามความเหมาะสม
- 2) กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแต่ละเขตพื้นที่ ต้องมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และดูแล โดยการกำกับของเทศบาลตำบลในพื้นที่ มอบหมายให้ โดยจัดให้เป็นระบบเงินเดือน รายวัน หรือเฉพาะงาน
- 3) กรมป่าไม้ประสานความร่วมมือกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เพื่อจัดทำแผนการปลูกป่าเชิงอนุรักษ์อย่างยั่งยืนกับศาสนสถานทั่วประเทศ

2. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

- 1) ส่วนราชการในทุกภาคส่วน โดยเฉพาะกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กรมป่าไม้ ต้องเอาใจจริงเอาใจและควรดำเนินการในการจัดการดูแลรักษาป่าไม้อย่างเป็นรูปธรรม เพิ่มบุคลากรด้านป่าไม้อย่างพอเหมาะ จัดสรรงบประมาณอย่างพอควร สำหรับแต่ละพื้นที่
- 2) เงินอุดหนุน หรือเงินงบประมาณ ควรดำเนินการอย่างตรงไปตรงมาและเป็นธรรมสำหรับป่าชุมชนในแต่ละภูมิภาค

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ศึกษาความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในป่าชุมชน
- 2) ศึกษากลุ่มผลประโยชน์ในท้องถิ่นที่มีต่อป่าชุมชน

References

Information Center Office of Planning and Information, Royal Forest Department.

(2018). Retrieved on 8 June 2018 from Forest.co.th/Fcom.aspx?year

[in Thai]

Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tipitaka version of*

MahaChulalongkornRatchawiththayalai. Bangkok:

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press. [in Thai]

Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). (1994). *Thai people and forest*. Bangkok:

Thailand. [in Thai]

Royal speech to the Minister of Agriculture and Cooperatives. (2018). Retrieved on 8

June 2018 from <http://www.manpattanalibrary.com/> [in Thai]

Royal speech to Forestry Officer. (2018). Retrieved on 8 June 2018

from <http://www.manpattanalibrary.com/> [in Thai]

Author

Phrakhru Phatcharakittisophon (Wichien Kittiguno)

Buddhist Studies, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

79 Moo 1 Tambon Lam Sai, Amphoe Wang Noi,

Chang Wat Phra Nakhon Si Ayutthaya 13170

Tel: 08-9845-0624 E-mail: soponwana@gmail.com